

HISTORIOGRAPHY OF FAMILY TRADITIONAL CEREMONIES IN THE KHOREZM REGION

Rasulbek Jasurbek o'g'li Ibragimov

First-Year Master's Student, National University of Uzbekistan Named after
Mirzo Ulugbek

Scientific Supervisor: Sh. M. Abdusattorov

Acting Associate Professor (PhD)

ABSTRACT. This article examines the historiography of traditional family ceremonies in the Khorezm region. It analyzes the scholarly study of rituals related to childbirth, cradle ceremonies, circumcision ceremonies, wedding practices, bride greeting rituals, kinship relations, funeral customs, and commemorative practices. Particular attention is paid to Soviet ethnographic research, the materials of the Khorezm Archaeological-Ethnographic Expedition, the scholarly works of G. P. Snesev and N. P. Lobacheva, and new approaches that emerged during the period of Uzbekistan's independence. The article highlights the importance of historical-ethnographic, source-critical, and cultural-anthropological approaches in studying Khorezm family rituals.

Keywords: Khorezm, historiography, family ceremonies, ethnography, wedding rituals, funeral customs, tradition, cultural heritage, anthropology.

XORAZM VILOYATI OILAVIY AN'ANAVIY MAROSIMLARI TARIXSHUNOSLIGI

Ibragimov Rasulbek Jasurbek o'g'li

Mirzo Ulugbek nomidagi O'zbekiston Milliy Universiteti 1-bosqich magistranti

Ilmiy rahbar: dost. v.b (PhD) Sh.M.Abdusattorov

ANNOTATSIYA. Ushbu maqolada Xorazm viloyati oilaviy an'anaviy marosimlarining tarixshunoslik jihatdan o'rganilishi tahlil qilinadi. Tadqiqotda tug'ilish, beshik to'yi, sunnat to'yi, nikoh-to'y, kelin salom, qudachilik, dafn va xotira marosimlariga oid ilmiy qarashlarning shakllanish bosqichlari ko'rib chiqiladi.

Maqolada Sovet davri etnografik tadqiqotlari, Xorazm arxeologiya-etnografiya ekspeditsiyasi materiallari, G.P.Snesarev va N.P.Lobacheva kabi tadqiqotchilar ilmiy merosi hamda mustaqillik davridagi yangi yondashuvlar tahlil etiladi. Shuningdek, Xorazm oilaviy marosimlarini o'rganishda tarixiy-etnografik, manbashunoslik va madaniy-antropologik yondashuvlarning ahamiyati ochib beriladi.

Kalit so'zlar: Xorazm, tarixshunoslik, oilaviy marosimlar, etnografiya, nikoh marosimi, dafn marosimi, urf-odat, an'ana, madaniy meros.

АННОТАЦИЯ. В данной статье рассматривается историография традиционных семейных обрядов Хорезмской области. Анализируются этапы изучения обрядов, связанных с рождением ребёнка, колыбельным обрядом, суннат-тоем, свадебными церемониями, обрядом приветствия невесты, родственными связями, похоронными и поминальными практиками. Особое внимание уделяется советским этнографическим исследованиям, материалам Хорезмской археолого-этнографической экспедиции, научному наследию Г. П. Снесарева и Н.П.Лобачёвой, а также современным исследованиям периода независимости. В статье подчёркивается значение историко-этнографического, источниковедческого и культурно-антропологического подходов при изучении семейной обрядности Хорезма.

Ключевые слова: Хорезм, историография, семейные обряды, этнография, свадебный обряд, похоронные обряды, традиция, обычай, культурное наследие.

Kirish: Xorazm viloyati O'zbekistonning qadimiy tarixiy-madaniy hududlaridan biri bo'lib, bu mintaqada shakllangan oilaviy an'anaviy marosimlar xalqning ijtimoiy hayoti, diniy qarashlari, etnik xotirasi va madaniy o'zligini aks ettiruvchi muhim manba hisoblanadi. Oilaviy marosimlar inson hayotining asosiy bosqichlari – tug'ilish, voyaga yetish, nikoh, oila qurish, farzand tarbiyasi, vafot va xotirlash bilan bog'liq bo'lib, ular orqali jamiyatning qadriyatlar tizimi, qarindoshlik munosabatlari va avlodlararo madaniy uzviylik namoyon bo'ladi. Mazkur mavzuni tarixshunoslik nuqtayi nazaridan o'rganish, avvalo, Xorazm oilaviy marosimlarining o'zini tasvirlash bilan

cheklanmaydi. Tarixshunoslik ushbu marosimlar qaysi davrda, qaysi olimlar tomonidan, qanday ilmiy yondashuvlar asosida va qanday manbalarga tayanib o'rganilganini aniqlashga xizmat qiladi. Shu sababli Xorazm viloyati oilaviy an'anaviy marosimlari tarixshunosligi etnografiya, tarix, folklorshunoslik, manbashunoslik va madaniy antropologiya fanlari kesishmasida o'rganiladigan murakkab ilmiy yo'nalish hisoblanadi.

Mavzuning tarixshunoslik jihatdan qo'yilishi: Xorazm oilaviy marosimlarini o'rganishda dastlabki muhim masala – marosimlarning oddiy urf-odat sifatida emas, balki tarixiy-madaniy jarayon mahsuli sifatida talqin qilinishidir. Har bir marosim ma'lum tarixiy qatlamlarga ega: unda islomiy an'analar, qadimgi mahalliy e'tiqodlar, turkiy xalqlarga xos urf-odatlar, zardushtiylik va boshqa qadimgi diniy tasavvurlar izlari uchrashi mumkin. Xorazm oilaviy marosimlari tarixshunosligida uch yo'nalish muhim o'rin tutadi. Birinchisi, sovet davri etnografik tadqiqotlari bo'lib, bu davrda marosimlar ko'proq an'anaviy turmush tarzi va diniy e'tiqod qoldiqlari sifatida o'rganilgan. Ikkinchisi, mustaqillik davri tadqiqotlari bo'lib, unda marosimlarga milliy qadriyat, madaniy meros va tarixiy xotira sifatida yondashish kuchaydi. Uchinchisi, zamonaviy madaniy-antropologik yondashuv bo'lib, unda marosimlar jamiyatdagi ijtimoiy munosabatlar, gender rollari, iqtisodiy xarajatlar, mahalla institutlari va identiklik bilan bog'liq holda tahlil qilinadi.

Sovet davri tadqiqotlarida Xorazm oilaviy marosimlari: Xorazm oilaviy marosimlarini ilmiy asosda o'rganishda sovet davri etnografik izlanishlari alohida ahamiyatga ega. Bu davrda Xorazm vohasi Markaziy Osiyoning qadimiy sivilizatsiya hududlaridan biri sifatida keng o'rganildi. Ayniqsa, S.P. Tolstov rahbarligidagi Xorazm arxeologiya-etnografiya ekspeditsiyasi Xorazm tarixiy-madaniy merosini o'rganishda muhim ilmiy maktab vazifasini bajardi. Sovet davri tadqiqotlarida Xorazm aholisi turmush tarzi, xo'jalik faoliyati, diniy tasavvurlari, dafn marosimlari, nikoh munosabatlari va qadimgi e'tiqodlar bilan bog'liq marosimlar tahlil qilindi. Bunday tadqiqotlar ichida G.P. Snesevning Xorazm o'zbeklari orasida islomgacha bo'lgan

e'tiqod va marosim qoldiqlariga bag'ishlangan monografiyasi muhim o'rin tutadi. G.P. Snesev Xorazm marosimlarini faqat diniy amaliyot sifatida emas, balki qadimgi madaniy qatlamlarni saqlab qolgan murakkab etnografik hodisa sifatida tahlil qilgan. Sovet davri tarixshunosligining yana bir muhim jihati shundaki, unda nikoh-to'y marosimlari tarixiy-etnografik manba sifatida qaralgan. N.P. Lobacheva Xorazm o'zbeklarining an'anaviy to'y marosimlarini tahlil qilib, nikoh marosimlari orqali qarindoshlik tizimi, ijtimoiy maqom, mahalla aloqalari va qadimgi urf-odatlarining saqlanish darajasini aniqlash mumkinligini ko'rsatgan.

Nikoh-to'y marosimlarining tarixshunoslikdagi o'rni: Xorazm oilaviy marosimlari ichida nikoh-to'y marosimlari eng ko'p o'rganilgan yo'nalishlardan biri hisoblanadi. Chunki to'y marosimi faqat ikki yoshning oila qurishi bilan bog'liq voqea emas, balki ikki urug', ikki oila va keng qarindoshlik tarmoqlari o'rtasidagi ijtimoiy munosabatlarni mustahkamlovchi marosimdir. Xorazm to'y marosimlari tarkibida sovchilik, unashtirish, fотиha, quda-andachilik, kelin olib kelish, kelin salom, yuz ochdi, kuyov chaqiriq kabi bosqichlar muhim o'rin tutadi. O'zbek nikoh marosimlari ko'plab tadqiqotlarda uch bosqichga – nikohdan oldingi, nikoh vaqtida bajariladigan va nikohdan keyingi urf-odatlarga ajratib o'rganiladi. Bu tasnif Xorazm marosimlarini tizimli o'rganishda ham muhim metodologik asos bo'lib xizmat qiladi. Tarixshunoslik nuqtayi nazaridan to'y marosimlarining ahamiyati shundaki, ular orqali jamiyatdagi gender rollari, iqtisodiy majburiyatlar, qarindoshlik aloqalari va qadriyatlar tizimi namoyon bo'ladi. Masalan, kelin salom marosimi kelinning yangi oiladagi ijtimoiy maqomini belgilasa, qudachilik munosabatlari ikki oila o'rtasidagi ijtimoiy hamkorlikni mustahkamlaydi. Shu bois to'y marosimi Xorazm etnografiyasida nafaqat madaniy, balki ijtimoiy-tarixiy manba sifatida ham muhimdir.

Dafn va xotira marosimlarining o'rganilishi: Xorazm oilaviy marosimlarining yana bir muhim yo'nalishi – dafn va xotira marosimlaridir. Dafn marosimlari xalqning o'lim, ruh, oxirat, ajdodlar xotirasi va diniy e'tiqodlar haqidagi tasavvurlarini aks ettiradi. Xorazmda dafn marosimlari islomiy qoidalar asosida bajarilsa-da, ayrim

hollarda qadimgi mahalliy tasavvurlar va xalqona e'tiqodlar bilan uyg'unlashgan holda namoyon bo'ladi. G.P. Snesev tadqiqotlari Xorazm marosimlarida islomgacha bo'lgan e'tiqod qoldiqlarini aniqlashga qaratilgani bilan muhimdir. Uning yondashuvi dafn, xotira, muqaddas joylarga sig'inish, ruhlar haqidagi tasavvurlar va marosim amaliyotlarida qadimgi qatlamlar saqlanib qolganini ko'rsatishga intilgan.^[6] Bu jihatdan Xorazm dafn marosimlari tarixshunosligi diniy sinkretizm, ya'ni turli diniy-madaniy qatlamlarning bir marosim ichida qo'shib ketishi masalasini o'rganishda alohida ahamiyatga ega.

Mustaqillik davri tarixshunosligida yangi yondashuvlar: Mustaqillik davridan boshlab Xorazm oilaviy marosimlariga nisbatan ilmiy yondashuvda sezilarli o'zgarish yuz berdi. Sovet davrida ayrim urf-odatlar ko'proq eskilik qoldig'i sifatida baholangan bo'lsa, mustaqillik davrida ular milliy qadriyat, madaniy meros va xalqning tarixiy xotirasi sifatida qayta talqin qilina boshlandi. Zamonaviy tadqiqotlarda Xorazm urf-odatlari va marosimlari xalq identitetini shakllantiruvchi muhim madaniy omil sifatida ko'riladi. Xorazm marosimlari haqidagi yangi maqolalarda an'analar avloddan-avlodga o'tib kelayotgan madaniy meros sifatida tahlil qilinadi va ularning madaniy turizmni rivojlantirishdagi ahamiyati ham ko'rsatib o'tiladi. Bu davr tadqiqotlarida marosimlarning zamonaviylashuvi, iqtisodiy xarajatlarning ortishi, to'ylarning hashamatlashuvi, diniy amaliyotlarning kuchayishi yoki qayta tiklanishi, shuningdek, yoshlar va katta avlod o'rtasidagi qadriyatlar farqi kabi masalalar ham dolzarb ilmiy muammo sifatida yuzaga chiqmoqda.

Mavzu bo'yicha ilmiy bo'shliqlar: Xorazm viloyati oilaviy an'anaviy marosimlari bo'yicha muayyan ilmiy izlanishlar mavjud bo'lsa-da, mavzu hali to'liq o'rganilgan, deb bo'lmaydi. Birinchidan, Xorazmning turli tumanlari Xiva, Urganch, Hazorasp, Shovot, Gurlan, Qo'shko'pir, Bog'ot va boshqa hududlarda oilaviy marosimlarning lokal farqlari alohida taqqoslama tadqiqot sifatida yetarlicha o'rganilmagan. Ikkinchidan, sovet davri, mustaqillikning dastlabki yillari va hozirgi globallashuv davridagi oilaviy marosimlar o'rtasidagi farqlar chuqur tarixiy dinamikada

tahlil qilinishi zarur. Uchinchidan, ayollar roli, qaynona-kelin munosabatlari, kelin maqomi, qudachilikdagi iqtisodiy majburiyatlar, to'y xarajatlari va migratsiyaning marosimlarga ta'siri kabi masalalar yangi ilmiy yondashuvlarni talab qiladi.

Xulosa: Xorazm viloyati oilaviy an'anaviy marosimlari tarixshunosligi murakkab va ko'p qirrali ilmiy yo'nalishdir. Bu mavzu orqali Xorazm xalqining oilaviy hayoti, ijtimoiy munosabatlari, qadimiy e'tiqodlari, diniy qarashlari va madaniy merosi turli davrlarda qanday o'rganilgani aniqlanadi. Sovet davri tadqiqotlari Xorazm marosimlarini tarixiy-etnografik manba sifatida tahlil qilishga asos soldi. G.P. Snesev Xorazm o'zbeklari orasida islomgacha bo'lgan e'tiqod va marosim qoldiqlarini o'rgangan bo'lsa, N. P. Lobacheva nikoh-to'y marosimlarini tarixiy-etnografik manba sifatida tahlil qilgan. Mustaqillik davrida esa Xorazm oilaviy marosimlariga milliy qadriyat, madaniy meros va mahalliy identitetni ifodalovchi ijtimoiy-madaniy hodisa sifatida yondashish kuchaydi. Kelgusida Xorazm oilaviy marosimlarini tumanlar kesimida, gender yondashuvi asosida, iqtisodiy xarajatlar, migratsiya va globallashtirish ta'siri nuqtayi nazaridan chuqurroq o'rganish mavzuning ilmiy ahamiyatini yanada oshiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Снесарев Г. П. Реликты домусульманских верований и обрядов у узбеков Хорезма. Москва: Наука, 1969.
2. Лобачёва Н. П. Свадебный обряд как историко-этнографический источник: на примере хорезмских узбеков.
3. Толстов С. П. Древний Хорезм. Москва: МГУ, 1948.
4. Толстов С. П. По следам древнехорезмийской цивилизации. Москва Ленинград: АН СССР, 1948.
5. Раджаббоева С. М., Турсунова Н. Х. Значение обычаев и обрядов в Хорезме. 2023.
6. Матязова Н. С. Отражение быта и обрядов в хорезмских дастанах. 2016.
7. Xorazm Ma'mun akademiyasi axborotnomasi materiallari.